

B. 47

ΦΩΤΙΟΥ Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΟΥ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΝ ΒΟΡΕΙΩ, ΗΠΕΙΡΩ,

ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΔΙΑΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1969

ΦΩΤΙΟΥ Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΟΥ

• ΣΥΛΛΟΓΗ •
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΙΩΝΗ
ΔΩΡΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ
ΚΑΣΤΑΝΙΑΝΗΣ ΠΩΓΩΝΙΟΥ

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΝ ΒΟΡΕΙΩ, ΗΠΕΙΡΩ,

ΑΠΟ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΔΙΑΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ
ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΧΡΟΝΩΝ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 56274
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 24/6/2015
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.

ΑΘΗΝΑΙ 1969

ΤΩ: ΦΙΛΟΜΟΥΣΩ, ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΩ,
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ, ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΚΥΡΙΩ, ΚΥΡΙΩ, ΣΕΡΑΦΕΙΜ
ΕΥΛΑΒΩΣ ΑΦΙΕΡΟΥΤΑΙ
ΤΟΔΕ ΤΟ ΠΟΝΗΜΑ

Ὁ Μητροπολίτης Ἰωαννίνων κ. κ. ΣΕΡΑΦΕΙΜ

Ἀρχηγὸς τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ἀγῶνος καὶ συνεχιστὴς τῆς παραδόσεως καὶ τῶν ἀγῶνων τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἰωαννίνων ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ ἑλληνισμοῦ.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ εὐμενῆς ὑποδοχή, ἣς ἔτυχον αἱ μελέται μου περὶ τοῦ Ἐπισκόπου Εὐροίας Δονάτου (1962), περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Θεσπρωτίας (1964) καὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἰωαννίνων (1966), μοὶ παρέσχε τὴν ἀφορμὴν, ὅπως πραγματευθῶ καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἀλυτρώτου Ἠπείρου.

Παρωρομήθην δὲ εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας ταύτης, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τοῦ διακαοῦς πόθου μου, ὅπως ὀλοκληρώσω τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἠπείρου, ἰδιαιτέρας μου πατρίδος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῆ παροτρύνσει τοῦ φιλοπροόδου καὶ ρέκτου Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κ. Σεραφείμ, οὗτινος ἀναλώμασι ἐξεδόθη ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἰωαννίνων, ὡς καὶ ἡ ἀνά χειρὸς μελέτη.

Ἐν τῇ ἐρευνῇ μου προσεπάθησα, ἐξ ἀντικειμενικῶν πηγῶν, ὡς ἐκ τοῦ πίνακος τῆς γενικῆς βιβλιογραφίας καὶ τῶν ὑποσημειώσεων συνάγεται, νὰ παράσχω συνοπτικὴν, σαφῆ καὶ ἐπηκριβωμένην εἰκόνα τῆς ἐν Βορείῳ Ἠπείρῳ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἡ ἐργασία μου αὕτη θὰ τύχη τῆς αὐτῆς εὐμενοῦς ὑποδοχῆς, ὡς καὶ αἱ προηγούμεναι.

Ὅφείλω νὰ ἐκφράσω ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης χάριτας πρὸς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην Ἰωαννίνων κ. Σεραφείμ διὰ τὴν πρόφρονα ἀνάληψιν τῆς ἐκδόσεως τῆς παρούσης ἐργασίας.

Φ. Γ. Ο.

ΣΥΝΤΜΗΣΕΙΣ

- «B.H.» = Βόρειος Ἕπειρος.
«Δ.Ι.Ε.Ε.» = Δελτίον Ἱστορικῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας.
«Ε.Α.» = Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, Κωνσταντινούπολις.
«Ε.Φ.Σ.» = Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, Κωνσταντινούπολις.
«Ε.Ε.Β.Σ.» = Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
«Ε.Φ.Σ.Π.» = Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσός».
«Η.Ε.» = Ἑπειρωτικὴ Ἔστια, Ἰωάννινα.
«Η.Μ.» = Ἑπειρωτικαὶ Μελέται.
«Η.Χ.» = Ἑπειρωτικὰ Χρονικά, Ἰωάννινα.
«Θ.Η.Ε.» = Θρησκευτικὴ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια.
«Μ.Β.» = Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη.
«Μ.Ε.Ε.» = Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαίδεια, Ἀθῆναι.
«Ν.Ε.» = Νέος Ἑλληνομνήμων, Ἀθῆναι.
«Ν.Κ.» = Νέος Κουβαράς, Ἀθῆναι.
«Ν.Ε.Λ.» = Νεώτερον Ἑλληνικὸν Λεξικὸν Ἡλίου, Ἀθῆναι.
«Ν.Φ.» = Νεοελληνικὴ Φιλολογία.
«Π.Α.Ε.» = Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Ἀθῆναι.
«Χ.Η.» = Χρονογραφία Ἑπείρου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀθηναγόρου**, Μητρ. Παραμυθίας, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Ἠπείρου, ἐν «Μ.Ε.Ε.», 12, 342 - 345.
- Τοῦ αὐτοῦ**, «Ἠπειρος» (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία), Ἀθῆναι 1930.
- Ἀναστασίου Ι.**, Ἀνέκδοτον Πατριαρχικὸν σιγίλλιον πρὸς τὴν Μητρόπολιν Ἰωαννίνων, ἐν «Η.Ε.», 1 (1952), σ. 772 - 780.
- Ἀνθίμου Ἀλεξούδη**, Μητρ. Ἀμασείας, Σύντομος περιγραφή τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων, Κέρκυρα 1869.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Χρονολογικοὶ κατάλογοι τῶν ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχιερατευσάντων κατ' ἐπαρχίας Δρυϊνουπόλεως καὶ Δελβίνου καὶ ὑπέριμος, ἐν «Νεολόγῳ» Κωνσταντινουπόλεως, ἀριθμ. φύλλ. 6786, τῆς 11-3-1892.
- Ἀραβαντινοῦ Π.**, Χρονογραφία περὶ τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1895.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Βιογραφικὴ συλλογὴ λογίων τῆς Τουρκοκρατίας, ἐπιμελεία Κ. Δημαρᾶ, Ἰωάννινα 1960.
- Ἀραβαντινοῦ Σπ.**, Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ, Ἀθῆναι 1895.
- Βακαλοπούλου Ἀπ.**, Ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ, τ. Α, Β, Γ, Θεσσαλονίκη 1961 - 1964.
- Βενδότιου Γ.**, Προσθήκη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Ἀθηνῶν Μελετίου, τ. Δ, Βιέννη 1795.
- Βερσάκη Φ.**, Βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Ἠπείρου, ἐν «Π.Α.Ε.», ἔτος 1914, σ. 243 - 260
- Βοβολίνη Κ.**, Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας, Ἀθῆναι 1953.
- Βρανούση Δ.**, Χρονικὰ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ Τουρκοκρατουμένης Ἠπείρου, ἐκδόσεις καὶ χειρόγραφα, Ἰωάννινα 1962.
- Γαλανοῦ Μ.**, Οἱ βίοι τῶν Ἁγίων, Ἀθῆναι 1960 - 1961.
- Γεδεῶν Μ.**, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, Κωνσταντινούπολις 1884.
- Γερμανοῦ**, Μητρ. Σάρδεων, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι τῶν ἐν Ἠπείρῳ καὶ Ἀλβανίᾳ ἐπαρχιῶν τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐν «Η.Χ.», 12 (1937), σ. 11 - 113.
- Γεωργακᾶ Δ.**, Τὸ τοπωνύμιον Κορυτσᾶ, ἐν «Η.Χ.», 12 (1937), σ. 180.
- Γριτσοπούλου Τ.**, Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης Μητρόπολις, ἐν «Θ.Η.Ε.», 5, 226 - 229.
- Δασσαρίτου Η.**, Περὶ Κορυτσᾶς, ἐν «Δ.Ι.Ε.Ε.», 5 (1898), σ. 123 - 158.

- Δρίνου Γ.**, Χρονικά τοῦ Βορειοηπειρωτικοῦ Ἀγῶνος, Ἀθήναι 1966.
- Εὐαγγελίδου Δ.**, Ἡ Βόρειος Ἡπειρος, Ἀθήναι 1919.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου, Ἰωάννινα 1962.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Αἱ ἀρχαιότητες καὶ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Βορειοδυτικῆς Ἡπείρου, ἐν «Ν.Ε.», 12-13 (1912-1913), σ. 457-469.
- Εὐαγγελίδου Τρ.**, Βίοι Ἁγίων, Ἀθήναι 1895.
- Εὐλογίου Κουρίλα**, Μητρ. Κορυθαῖς, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης, ἐν «Θεολογία», 7 (1929), σ. 349-363.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Ἱστορία τοῦ Ἀσκητισμοῦ, τ. Α., Θεσσαλονίκη 1929.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Ἀλβανικαὶ μελέται, Θεσσαλονίκη 1933.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Γρηγόριος ὁ Ἀργυροκαστρίτης κλπ., Ἀθήναι 1935.
- Εὐστρατιάδου Σ.**, Μητρ., Ἀγιολόγιον τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1960.
- Ζαβίρα Γ.**, Νέα Ἑλλάς, Ἀθήναι 1872.
- Ζακυθηνοῦ Δ.**, Ἀνέκδοτον βυζαντινὸν κλιτορικὸν ἐκ Βορείου Ἡπείρου, ἐν «Ε.Ε.Β.Σ.», 14-15 (1938), σ. 286-289.
- Ζώτου Μολοιτοῦ**, Ἡπειρωτικαὶ μελέται, Δρομολόγιον, Ἀθήναι 1878.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Λεξικὸν τῶν Ἁγίων πάντων τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1904.
- Ἰωακείμ Μαρτιανοῦ**, Μητρ. Ξάνθης, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως, Ἀθήναι 1939.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Ἡ Μοσχόπολις, ἐπιμελεία Στ. Κυριακίδου, Θεσσαλονίκη 1957.
- Κεραμοπούλου Α.**, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτοτες, Ἀθήναι 1945.
- Κονιδάρη Γερ.**, Αἱ Μητροπόλεις καὶ αἱ Ἀρχιεπισκοπαὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ἀθήναι 1934.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Περὶ τὴν πρώτην μναίαν τῶν Ἀλβανῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πηγαῖς, ἐν «Ε.Ε.Β.Σ.», 23 (1953), σ. 395-414.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Α., Ἀθήναι 1954-1960.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀχρίδος, Ἀθήναι 1967.
- Κώνστα Κ.**, Βορειοηπειρωτικά, ἀπὸ τὰ κατάλοιπα ἐνὸς κληρικοῦ, ἐν «Η.Ε.», 7 (1958), σ. 4-8.
- Κωσταρίδου Ε.**, Ἡ Αὐτοκέφαλος Ἀλβανικὴ Ἐκκλησία, ἐν «Χριστιανικῶ Ἡμερολογίῳ», 6 (1930), σ. 54-62.
- Λαζαρίδου Κ.**, Οἱ Τοῦρκοι Σπαῆδες, ἐν «Η.Ε.», 1 (1952), σ. 10-13.
- Μαμμοπούλου Α.**, Ἡπειρος, τ.Α, Ἀθήναι 1961.
- Μελᾶ Δ.**, Ἡ Βόρειος Ἡπειρος καὶ τὸ ἔθνικὸν ζήτημα, ἐν «Η.Ε.», ἔτος 1965, σ. 89-100.
- Μέριτζιου Κ.**, Περὶ τοῦ Βορειοηπειρώτου ὀσίου Νήφωνος, ἐν «Η.Ε.», ἔτος 1965, σ. 341-348.

- Μέριτζιου Κ.**, Τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον, ἐν «*Η.Χ.*», 11 (1936), σ. 1 - 341.
- Μηλιώρη Ν.**, Οἱ κρυπτοχριστιανοί, Ἀθήναι 1963.
- Μιχαλοπούλου Φ.**, Μοσχόπολις αἱ Ἀθήναι τῆς Τουρκοκρατίας 1500 - 1769, Ἀθήναι 1941.
- Μπαμίχα Θ.**, Κῶδιξ τοῦ ναοῦ τῆς πόλεως Δελβίνου, ἐν «*Η.Χ.*», 5 (1930), σ. 56 - 75.
- Μπαρᾶ Β.**, Τὸ Δέλβινον τῆς Βορείου Ἠπείρου κλπ., ἐπιμελεία Λ. Βρανούση, Ἀθήναι 1961.
- Νικοδήμου Ἀγιορείτου**, Νέον μαρτυλόγιον, ἔκδ. 3, Ἀθήναι 1961.
- Οἰκονόμου Γ.**, Οἱ 40 Ἅγιοι τῆς Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1955.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Πέντε ἄγνωστοι Ἠπειρῶται σιτὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, ἐν «*Η. Ε.*», 3 (1954), σ. 256 - 258.
- Παντελεήμονος**, Μητρ. Ἀργυροκάστρου, Μετὰ τὸ 1914, ἐν «*Θ.Η.Ε.*», 3, 71 - 73.
- Παπαδοπούλου Α.**, Οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοὺς Τούρκους, ἐν «*Ε.Ε.Β.Σ.*», 2 (1925), σ. 84 - 106.
- Παπαδοπούλου Χρ.**, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τ. Α, Ἀθήναι 1920.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Οἱ Νεομάρτυρες, Ἀθήναι 1934.
- Παπακώστα Ν.**, Ἠπειρωτικὰ κλπ., τ. Α., Ἀθήναι 1967.
- Παπακώστα Ἀγ.**, Κορυτσά, ἐν «*Ν.Ε.Λ.*», 11, 249.
- Παπαρούση Π.**, Ὁ ἐθνολογικὸς χαρακτήρ τῆς Ἠπείρου, περιοδ. «Ἑλληνισμός», 14 (1911), σ. 523 - 529.
- Παπασταύρου Χ.**, Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Β. Ἠπειρος, Ἀθήναι 1945.
- Πατρινέλη Χ.**, Κορυτσᾶς Μητρόπολις, ἐν «*Θ.Η.Ε.*», 7, 872 - 873.
- Πατσέλη Ν.**, Ἠπειρωτικαὶ μελέται κλπ., Ἰωάννινα 1966.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Οἱ Μωαμεθανοὶ εἰς τὴν Ἠπειρον, ἐν «*Η.Ε.*», 16 (1967), σ. 1 - 20.
- Πουλίτσα Π.**, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς Β. Ἠπείρου, ἐν «*Ε.Ε. Β.Σ.*», 5 (1928), σ. 53 - 99.
- Τοῦ αὐτοῦ**, Σύναξις τοῦ κώδικος τῆς Ἐπισκοπῆς Δρυϊνουπόλεως καὶ Ἀργυροκάστρου, ἐν «*Η.Χ.*», 5 (1930), σ. 76 - 113.
- Προκοπίου**, Περὶ κτισμάτων, τ. Γ, βιβλ. 4, Βόννη 1838.
- Ράλλη Γ. καὶ Ποιτῆ Μ.**, Σύνταγμα θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Ε, Ἀθήναι 1895.
- Ρικάκη Ἐμμ.**, Βεράτιον, ἱστορική, ἀρχαιολογική καὶ λαογραφικὴ πραγματεία, Ἀθήναι 1910.
- Ρωμανοῦ Ι.**, Περὶ Βουθρωτοῦ, ἐν «*Δ.Ι.Ε.Ε.*», 3 (1899), σ. 548 - 559.
- Σάθα Κ.**, Ἡ Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, Ἀθήναι 1862.

- Σάθα Κ.**, Νεοελληνική Φιλολογία, Ἀθῆναι 1867.
Τοῦ αὐτοῦ, Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, Βενετία 1872.
Σκενδέρη Κ., Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως, ἔκδ. 2, Ἀθῆναι 1928.
Σούλη Χ., Μοσχόπολις Ἐκκλησία, ἐν «Μ.Ε.Ε.», 17, 400.
Σπύρου Δ., Ἡ Χειμάρρα, Ἀθῆναι 1966.
Στεργιοπούλου Κ., Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1945.
Τοῦ αὐτοῦ, Παρατηρήσεις εἰς τὴν νεωτέραν γεωγραφίαν τῆς Ἠπείρου μετὰ χάρτου τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι 1937.
Στεφανίδου Β., Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθῆναι 1948.
Σιούπη Σπ., Οἱ «Ξένοι», ἐν Κερκύρα, ἔκδ. 2, Κέρκυρα 1960.
Σωτηρίου Γ., Χριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἀρχαιολογία, τ. Α, Ἀθῆναι 1942.
Τσελικίδου Μ., Ὁ ναὸς τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐν Πολυτσιάνῃ, Ἐφημ. «Ταχυδρόμος» ΚΠόλεως, ἀριθμ. φύλλ. 1879 τῆς 13-10-1904.
Χρηστοβασίλη Χ., Ἡ Ἠπειρος γεωγραφικῶς καὶ ἐθνολογικῶς κλπ., Περιοδ. «Ἑλληνισμός», 8 (1905), σ. 17 - 33.

- Gelzer H., Georgii Cyprii descriptio orbis Romani, Lipsiae 1890.
Τοῦ αὐτοῦ, Ungedruckte... Texte der Notitiae episcopatum, München 1901.
Τοῦ αὐτοῦ, Das Patriarchat von Achrida, Leipzig 1902.
Halkin F., Bibliotheca hagiographica graeca, Bruxelles 1957.
Krumbacher, Byzantinische Zeitschrift, Leipzig 1908.
Leake M., Travels in Northern Greece, t. A, 1835.
Le Quien M., Oriens Cristianus, t. II, Parisiis 1740.
Mansi I., Collectio Consiliorum, t. II, VI, VII, Paris et Leipzig 1901.
Miklosich-Müller, Acta Patriarhatus Constantinopolitani, t. A, Bien 1860 - 1862.
Petit L., Bibliographie des Acolouthies Grèques, Bruxelles 1966.
Pouqueville L., Voyage dans la Grèce, t. A, Paris 1826.
Philippson A., Thesalien und Epirus., Berlin 1897.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ Β. ΗΠΕΙΡΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

Ἀντικείμενον τῆς παρούσης ἐργασίας εἶναι ἡ παρακολούθησις τῆς ἐξελίξεως τῆς Ἐκκλησίας ἐν Βορείῳ Ἡπείρῳ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεώς της μέχρι σήμερον. Κρίνεται ὅμως σκόπιμον πρὸς πληρεστέραν ἐνημέρωσιν τῶν ἀναγνωστῶν νὰ προταχθοῦν ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἡπείρου, τῆς ὁποίας ἀναπόσπαστον τμῆμα ἀποτελεῖ ἡ Βόρειος Ἡπειρος.

Ὅρια τῆς Ἡπείρου

Ἡ Ἡπειρος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὠρίζετο φυσικῶς, γεωγραφικῶς καὶ ἐθνολογικῶς πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς ὄροσειρᾶς τῆς Πίνδου καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Βοΐου, πρὸς νότον ὑπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Ἴονιου πελάγους καὶ πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ Γενούσου (Σκούμπη) ποταμοῦ, ἀποτελοῦντος τὸ φυσικὸν αὐτῆς πρὸς τὴν Ἰλλυρίαν (Ἀλβανίαν) ὄριον¹. Τὰ πρὸς βορρᾶν ὅμως ὄρια τῆς Ἡπείρου μετετοπίζοντο ἄλλοτε βορειότερον, μέχρι τοῦ Γενούσου ποταμοῦ, καὶ ἄλλοτε νοτιώτερον, μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων, ὡς συμπεραίνομεν ἐξ ἀρχαίων μαρτυριῶν. Οὕτως ὁ Ἐκαταῖος (εἰς τὰ τέλη τοῦ ΣΤ' αἰῶνος π. Χ.) ἀναφέρει τὸν Ὠρικὸν παρὰ τὸν Αὐλῶνα ὡς λιμένα τῆς Ἡπείρου: «Ἐκαταῖος λιμένα καλεῖ Ἡπείρου Ὠρικὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ»². Ὁ Σκύλαξ ὁ Καρναγδεὺς (περὶ τὸ 350 π. Χ.) ἀναφέρει ὅτι ἡ Χαονία - ἡ βορείως τοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ) χώρα - ἦτο ἠπειρωτικὴ καὶ κατέληγεν εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ Ἀκροκεραυνίων³. Ὁ Διονύσιος ὁ Περιηγητὴς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἀναφέρει «Ὠρικίην δ' ὑπὲρ αἴαν, ἐρείδεται Ἑλλάδος ἀρχή»⁴.

1. Α. Κεραμοπούλου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθήναι 1954, σ. 197 κ.έ.

2. Ἐκαταῖος, Fragm 106 (Jacoby) ἀπὸ τὸν Στέφ. Βυζάντιον. Πρὸβλ. Δ. Εὐαγγελίδου, Οἱ Ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Ἡπείρου, Ἰωάννινα 1962, σ. 9.

3. Σκύλαξ, Περίπλους 21.

4. Οἰκουμ. Περιηγ. Geogr. minores II, σ. 12, στ. 398.

Τὰ αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ γεωγράφος Κλαύδιος Πτολεμαῖος.¹ Ὁ γεωγράφος Στράβων (46 π.Χ.) θεωρεῖ τὴν Ἀπολλωνίαν, κειμένην πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἀώου ποταμοῦ, Ἠπειρωτικὴν.² Προσέτι παρατηρεῖ ὅτι κάτωθεν τῆς Ἐγνατίας, ἢ ὁποῖα πλησιάζει τὸν Γενοῦσον (Σκούμπη) ποταμὸν, οἱ κάτοικοι εἶναι Ἠπειρῶται, ἐνῶ βορειότερον Ἰλλυριοί,³ διαφέροντες τῶν Ἠπειρωτῶν κατὰ τὰ ἦθη, τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν σωματικὴν διάπλασιν. Ὁ αὐτὸς γεωγράφος λέγει σαφέστερον: «Ταύτην δὲ τὴν ὁδὸν ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐπίδαμνον (= Δυρράχιον) καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν τόπων ἰοῦσιν, ἐν δεξιᾷ μὲν ἐστὶ τὰ ἠπειρωτικὰ ἔθνη κλυζόμενα τῷ Σικελικῷ πελάγει μέχρι τοῦ Ἀμβραχικοῦ κόλπου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὰ ὄρη τὰ τῶν Ἰλλυριῶν, ἃ προδιήλθομεν, καὶ τὰ ἔθνη τὰ παροικοῦντα μέχρι Μακεδονίας καὶ Παιόνων».⁴ Λέγει λοιπὸν ὁ Στράβων, ὅτι, ὅταν τις ἐκ τῆς θαλάσσης (Δυρράχιον - Ἀπολλωνία) πορεύηται πρὸς τὰ μεσόγεια διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης (Ἐγνατίας), ἔχει δεξιὰ μὲν τὰ ἠπειρωτικὰ ἔθνη βρεχόμενα ὑπὸ τοῦ Σικελικοῦ πελάγους μέχρι τοῦ Ἀμβραχικοῦ κόλπου - ὥστε ἡ Ἠπειρος ἐκτείνεται ἀπὸ τὸν Γενοῦσον μέχρι τοῦ Ἀμβραχικοῦ κόλπου - ἀριστερὰ δὲ τὰ ὄρη τὰ Ἰλλυρικὰ καὶ τὰ παροικοῦντα ἐκεῖ Ἰλλυρικὰ ἔθνη μέχρι Μακεδονίας. Τὰ αὐτὰ ἀναφέρουν ἐκ τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ Πausanias, ὁ Πολύβιος, ὁ Θουκυδίδης, ὁ Πλίνιος καὶ ὁ Πομπώνιος.⁵ Ἐκ τῶν μαρτυριῶν αὐτῶν φαίνεται σαφῶς ὅτι ἢ πρὸς βορρᾶν μεθόριος τῆς Ἠπέιρου ὑπῆρξεν ὁ ποταμὸς Γενοῦσος, ὁ χωρίζων καὶ γεωγραφικῶς τὴν Ἠπειρον ἀπὸ τὴν Ἰλλυρίαν. Τὸν αὐτὸν ποταμὸν θεωροῦν ὡς βόρειον ὄριον τῆς Ἠπέιρου καὶ νεώτεροι ἱστορικοὶ καὶ γεωγράφοι, ὡς οἱ G. Praschniker⁶, Hahn⁷, Bursian⁸, Kieppert⁹, Rouqueville¹⁰, Philippson¹¹ Ζῶτος Μολοττός¹², Α. Κεραμόπουλος καὶ ἄλλοι¹³, ὡς καὶ ὁ Magioli (1524), καὶ ὁ Stafford εἰς τοὺς χάρτας αὐτῶν¹⁴. Ἀξίον δὲ παρατηρήσεως

1. Κ. Πτολεμ., Βιβλ. 3, κεφ. 13. Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις 1, κεφ. ΙΓ, σ. 525.

2. Στράβ., Β, σ. 13 καὶ 15, σ. 764.

3. Αὐτόθι, Ζ, 322, 3

4. Αὐτόθι, Ζ, 4, 323.

5. Χ. Παπασταύρου, Ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Βόρειος Ἠπειρος, Ἀθῆναι 1945, σ. 27.

6. Jahreshefte des Österr. Archaeol. Instituts, τ. 21 - 22 (1922 - 24), Παράρτ. σ. 105 - 126.

7. Albanesische Studien, II καὶ XII, Wien 1853.

8. Geographie von Griechenland, Leipzig 1862, σ. 10 κ.έ.

9. Lehrbuch der alten, Geographie, Berlin 1873, σ. 229 κ.έ.

10. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, βιβλ. 1, κεφ. 1, σ. 3.

11. Thessalien und Epirus..., Berlin 1897, σ. 194.

12. Ἠπειρωτικαὶ μελέται, Δρομολόγιον, Ἀθῆναι 1878, σ. 25 - 26.

13. Α. Κεραμοπούλου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 197 κ.έ. Κ. Σκενδέρη, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας καὶ συγχρόνου Μοσχοπόλεως, Ἀθῆναι 1928, σ. 7. Χ. Παπασταύρου, ἐνθ. ἀνωτ., σ. 5.

Κ. Στεργιοπούλου, Τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἠπέιρου, Ἀθῆναι 1945, σ. 10 κ.έ.

14. «Ν.Ε.Λ.», 9, 264.

είναι ότι ο μὲν Γάλλος ἱστορικός Ziliros (1877) ἀναφέρει ὅτι «ἡ μέχρι τοῦ ποταμοῦ Σκούμπη χώρα εἶναι ἐξ ὀλοκλήρου ἐλληνική», ὁ δὲ Suffy, εἰς ἐκ τῶν καλυτέρων γνωστῶν τῆς Ἀλβανίας, κατέλιπε τὸ Βεράτιον ἔξω τοῦ Ἀλβανικοῦ κράτους¹.

Ἐπὶ Διοκλητιανοῦ (297 μ. Χ.) καὶ Μεγάλου Κωνσταντίνου (323 - 337 μ.Χ.) ἡ Ἠπειρος διηρέθη εἰς δύο ἐπαρχίας, τὴν Παλαιὰν Ἠπειρον (Epirus Vetus), ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων ὀρέων, μὲ πρωτεύουσαν τὴν Νικόπολιν, καὶ τὴν Νέαν Ἠπειρον (Epirus Nova), ἀπὸ τῶν Κεραυνίων μέχρι τοῦ Δυρραχίου². Ἀμφότεραι αἱ ἐπαρχίαι ἀπετέλουν τμήμα τοῦ Ἀνατολικοῦ Ἰλλυρικοῦ, τὸ ὁποῖον πλὴν τῆς Θράκης περιελάμβανεν ὀλόκληρον τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον³, ὑπήγετο δὲ ἀπὸ τὸ 395 πολιτικῶς μὲν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἐκκλησιαστικῶς δὲ εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἶχε κέντρον κατ' ἀρχὰς μὲν τὸ Σίρμιον, ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ Δ'. αἰῶνος τὴν Θεσσαλονίκην⁴.

Ἀργότερον κατὰ τὰ Notitia Dignitatum, τὰ συνταχθέντα κατὰ τὸ α' ἡμισυ τοῦ Ε' αἰῶνος, ἡ Παλαιὰ καὶ ἡ Νέα Ἠπειρος ἀπετέλει μέρος τῆς Μακεδονικῆς διοικήσεως μὲ πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην⁵, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ (Στ. αἰῶν) συγκατελέγετο μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ἰλλυρικοῦ, ἡ μὲν πρώτη ὑπὸ ἡγεμόνα, ἔχουσα πόλεις δώδεκα, ἡ δὲ δευτέρα ὑπὸ κονσουλάριον, ἔχουσα πόλεις ἑννέα⁶. Τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἡ Ἠπειρος ἐξετείνετο πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Δυρραχίου, ὡς τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου: «Ἐλληγες εἰσίν, Ἠπειρῶται καλούμενοι, ἄχρι Ἐπιδάμνου (Δυρραχίου) πόλεως, ἥπερ ἐπιθαλασσία οἰκεῖται»⁷.

Ἐπὶ Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἡ Ἠπειρος, μὲ πρωτεύουσαν τὰ Ἰωάννινα, ἀπετέλεσεν ἴδιον ὀιλαέτιον, ἐπεκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Αὐλῶνος καὶ τοῦ Βερατίου συμπεριλαμβανομένων⁸.

Ἡ Ἠπειρος ὑπῆρξε πάντοτε ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος, ὡς πάντες οἱ ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι γεωγράφοι καὶ ἱστορικοὶ παραδέχονται. Ἡ διάκρισις τῆς Ἠπείρου

1. Κ. Ἀμάντου, Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1923, σ. 176. Α. Κεραμοπούλου, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 201.

2. Γερ. Κονιδάρη, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τ. Α, 1954-1960, σ. 50. Α. Κεραμοπούλου, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 201.

3. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι 1948, σ. 270.

4. Χ. Παπαδοπούλου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τ. Α, Ἀθήναι 1920, σ. 3. Β. Στεφανίδου, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 270. Κ. Ἀμάντου, Ἱστορία τοῦ Βυζ. Κράτους, τ. Α, σ. 170.

5. Γ. Κονιδάρη, ἔνθ. ἄνωτ., σ. 53.

6. Ἱεροκλέους, Συνέκδημος, ἔκδ. Parthen, Βερολίνοι 1866, σ. 14, 651, 3.

7. Προκοπίου, Πολ. Γοτθ., ἔκδ. Haury, σ. 82.

8. Δ. Εὐαγγελίδου, «Ἡ Β. Ἠπειρος», Ἀθήναι 1919, σ. 11

εἰς Νότιον καὶ Βόρειον ἐγένετο τὸ πρῶτον τῷ 1913 διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Φλωρεντίας, ὅτε τὸ βόρειον τμήμα προσεκυρώθη εἰς τὸ νεότευκτον Ἀλβανικὸν κρατίδιον, παρὰ τὴν ἑλληνικότητα αὐτοῦ καὶ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν Ἑπειρωτῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος¹. Ἡ δὲ ὀνομασία Νότιος Ἀλβανία, ἣτις ἀπεδόθη εἰς τὴν Βόρειον Ἑπειρον, ἀποτελεῖ ἀπλοῦν πολιτικὸν ἐπινόημα, ἐφευρεθὲν καὶ τεχνηέντως χρησιμοποιηθὲν πρὸς ἐπιδίωξιν ὀρισμένης πολιτικῆς σκοπιμότητος, ὡς ὀρθῶς τονίζει ὁ καθηγητῆς Δ. Εὐαγγελίδης².

Ἡ Βόρειος Ἑπειρος, τὴν ὁποίαν ἡ Πρεσβευτικὴ διάσκεψις τῶν Παρισίων παρεχώρησεν εἰς τὴν Ἀλβανίαν τὴν 29 Ἰουλίου 1921, εἶναι περιοχὴ ἑλληνικὴ ἀπὸ αἰώνων μέχρι σήμερον. Τὴν ἑλληνικότητα ταύτης διαλαλοῦν τὰ ἐκεῖ εὑρεθέντα ἑλληνικὰ νομίσματα, αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, τὰ ἄφθονα ἐρείπια τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ τειχῶν, τὰ ἀνάγλυφα, τὰ ἀγγεῖα, οἱ τάφοι, τὰ ἵθνη καὶ ἔθιμα, οἱ μῦθοι, αἱ ἐκκλησίαι καὶ τὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα συναντᾶ κανεὶς ἀκόμη καὶ εἰς τὰς βορειοτέρας περιοχὰς τοῦ Βερατίου, τῆς Ἀπολλωνίας καὶ τοῦ Ὠρικοῦ, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Ἡ πολυπαθὴς καὶ ἄμοιρος αὕτη ἑλληνικὴ γωνία ἀπηλευθερώθη τρίς ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὸ πρῶτον μετὰ τὴν κατάληψιν τῶν Ἰωαννίνων (1913), τὸ δεύτερον κατὰ τὸν Βαλκανικὸν πόλεμον (1914) καὶ τέλος κατὰ τὸν τελευταῖον ἑλληνοϊταλικὸν πόλεμον (1940). Οὐχὶ ἅπαξ δὲ ἀνεγνωρίσθη ὡς ἑλληνικὴ καὶ παρεχωρήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα δι' ἐπισήμων συμφωνιῶν καὶ ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἀλλ' αἱ ἀποφάσεις αὗται παρέμειναν ἀνεκτέλεστοι, διότι ἡ βία καὶ ἡ ἀδικία ἰσχυρῶν τιγῶν μεγάλων Δυνάμεων καὶ μάλιστα τῆς Ἰταλίας ἐστραγγάλιζον τὴν φωνὴν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας. Οὕτως ἡ Βόρειος Ἑπειρος ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ ὑπὸ τὸν τυραννικὸν ζυγὸν τῶν Τουρκαλβανῶν.

Ἡ πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ θρησκεία ἐν Β. Ἠείρω

Πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν Βορείῳ Ἠείρω ἐλατρεύοντο ἐν αὐτῇ οἱ Θεοὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὁ Ζεὺς, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἀφροδίτη κ. ἄ., ὡς τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τῶν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ εὑρεθέντων καὶ διασωθέντων ἐπιγραφῶν, ἀγαλμάτων καὶ ἀναγλύφων. Οὕτως ἐν τῷ ὄρμισκῳ τοῦ Αὐλῶνος εὑρέθη μικρὸν ἱερὸν ἀφιερωμένον εἰς τὴν Θεὰν Ἀφροδίτην, ἐντὸς δὲ τοῦ ἱεροῦ ἐπὶ βράχου ἀνάγλυφον σχετικὸν μὲ τὴν λατρείαν τῆς Ἀφροδίτης³. Μεταξὺ τοῦ χωρίου Νιβίτσης καὶ τῆς ἱερᾶς μονῆς Κοκαμιᾶς ἀνεκαλύφθη ἐπιγραφή ἐπὶ αὐτοφυοῦς βράχου, ἐνθα διὰ μεγάλων γραμμῶν ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ

1. Χ. Παπασταύρου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 61.

2. Δ. Εὐαγγελίδου, Ἡ Βόρειος Ἑπειρος, Ἀθήναι 1919, σ. 11.

3. Δ. Εὐαγγελίδου, «Β.Η.», ἐνθ. ἄνωτ., σ. 33.

Θεοῦ Τέρμονος, ὅστις ἐπιστεύετο ὅτι προσωποποιεῖται ἐν τῷ δράκῳ ἐκείνῳ¹. Εἰς τὸ Βουθρωτὸν εὐρέθησαν ἀγαλμάτιον τῆς Ἀφροδίτης, ἐξαιρετικῆς τέχνης, καὶ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ². Εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἄνω Δεβόλη (Ἄψου) τῆς Κορυτσᾶς εὐρέθη ἀνάγλυφον, εἰκονίζον τὴν Ἄτεμιν, ἣ ὁποία εὐσταλῆς τρέχει, ὡς διὰ μέσου τῶν δασῶν, ἀκολουθουμένη ἀπὸ τὸν κύνα καὶ τὸ ἱερὸν αὐτῆς ζῶον, τὴν ἔλαφον³. Εἰς τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Τεπελενίου εὐρέθη ἐνεπίγραφος στήλη πρὸς τιμὴν τοῦ Ποσειδῶνος, μαρτυροῦσα τὴν ὑπαρξίν ναοῦ αὐτοῦ ἢ ἄλλου τινὸς Θεοῦ⁴. Τέλος δὲ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς Γέρμαν, ΝΔ τῆς Σαρακινίστης, εὐρέθησαν χάλκινα νομίσματα, φέροντα ἐπὶ τῆς προσόψεως κεφαλὴν τοῦ Διός, τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς Διώνης⁵.

Διάδοσις καὶ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Β. Ἡπείρῳ

Πότε καὶ ὑπὸ τίνος διεδόθη ἀκριδῶς ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν Βόρειον Ἡπειρον δὲν γνωρίζομεν. Ἐκ χωρίων τοῦ διδλίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ χριστιανισμὸς διεδόθη πιθανῶς εἰς τὴν Β. Ἡπειρον ἐκ Μακεδονίας τὸν Α' αἰῶνα μ. Χ. ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἢ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, ὡς τοῦτο παραδέχονται καὶ ὁ Π. Ἀραδατινὸς⁶ καὶ ὁ Μητροπολίτης Ἀνθιμος Ἀλεξούδης⁷. Ἐκ τοῦ διδλίου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων μανθάνομεν ὅτι 1) ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐλθὼν εἰς Μακεδονίαν μετὰ τοῦ Σίλα ἐπεσκέφθη τὰς Μακεδονικὰς πόλεις Νεάπολιν, Φιλίππους, Ἀμφίπολιν, Θεσσαλονίκην καὶ Βέρροϊαν⁸, 2) ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ἐξ Ἀσίας ἀπέστειλεν εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν τὸν Τιμόθεον καὶ τὸν Ἐρασμὸν⁹ καὶ 3) ἐπαυλθὼν ὁ Παῦλος εἰς τὴν Μακεδονίαν περιώδευσεν αὐτήν, ἔχων ὡς συνοδοὺς τὸν Σωσίπατρον, τὸν Ἀρίσταρχον τὸν Σεκουῦνδον, τὸν Γάϊον, τὸν Τιμόθεον, τὸν Τυχικὸν καὶ τὸν Τρόφιμον¹⁰. Τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν ἐνισχύει ἐμμέσως καὶ χωρίον τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου, ἐνθα ἀναφέρεται ὅτι οὗτος προήλασε ἀπὸ «Ἱερουσαλήμ κύκλιον τοῦ Ἰουρρικοῦ»¹¹, περιλαμβάνοντος τότε καὶ

1. Αὐτόθι, σ. 64.

2. Αὐτόθι, σ. 35. Β. Μπαρᾶ, Τὸ Δέλδινον τῆς Β. Ἡπείρου... Ἀθήναι 1966, σ. 9.

3. Δ. Εὐαγγελίδου, ἐνθ. ἄνωτ., σ. 40.

4. «Ν.Ε.», 9 - 10 (1912 - 1913), σ. 285.

5. Αὐτόθι, σ. 468.

6. Χρονογραφία περὶ τῆς Ἡπείρου, Ἀθήναι 1856, σ. 12.

7. Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων, Κέρκυρα 1869, σ. 106 κ.έ.

8. Πραξ., ΙΣΤ, 6 - 12 καὶ ΙΖ, 1 - 2, 10 - 13.

9. Αὐτόθι, ΙΘ, 21 - 22.

10. Αὐτόθι, Κ, 1 - 4.

11. Ρωμ., ΙΕ, 19.